

Сторінки історії

УДК: 61(091)

СОКОЛЯНСЬКИЙ ІВАН - ВИДАТНИЙ ВЧЕНИЙ ТА ОРГАНІЗАТОР УКРАЇНСЬКОЇ МЕДИЦИНИ

Я.В. Ганіткевич

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

Реферат

Описано життя і діяльність І.О. Соколянського, професора Харківського медичного інституту, розробку ним методик навчання і виховання сліпоглухих дітей, створення Українського науково-дослідного інституту дефектології, участь в роботі наркомату освіти, в українізації республіки. Він автор робіт і винаходів з тифлотехніки, створив вперше клініку сліпоглухих дітей. Зазнав репресій комуністичного режиму, був змушений залишити Україну, продовжував розвиток дефектології в Росії. У 1980 р. йому посмертно присвоєна Державна премія. Методи І.О. Соколянського стали базисом для сучасної української дефектології.

Ключові слова: Соколянський І.О., дефектологія, тифлотехніка, сліпоглухонімі

Abstract

SOKOLYANSKY IVAN - AN OUTSTANDING SCIENTIST AND ORGANIZER OF UKRAINIAN MEDICINE

Ya. HANITKEVYCH

The Danylo Halytsky National Medical University in Lviv

The article describes the life and work of I.O. Sokolyansky, Professor of Kharkiv Medical Institute; his development of teaching methods and education of deafblind children; creation of the Ukrainian Research Institute of Defectology; participation in the Commissariat of Education; and in Ukrainianization of the Republic. He is the author of works and inventions on typhlotechnology, and the creator of the first clinic for deafblind children. He suffered repressions from the communist regime and was forced to leave Ukraine; he continued development of defectology in Russia. In 1980 he was posthumously awarded the State Prize. The methodology of I.O. Sokolyansky became the basis for modern Ukrainian defectology.

Keywords: Sokolyansky I.O., defectology, typhlotechnology, deaf-blind

Вступ

В незалежній Україні повернено імена багатьох лікарів, науковців, які були репресовані та замовчувані тоталітарним комуністичним режимом. Один із них - Соколянський Іван Опанасович (писав також - Панасович) - психоневролог і медик-дефектолог, організатор і керівник Українського науково-дослідного інституту дефектології в

м. Харкові, професор Харківського медичного інституту, двічі арештований органами НКВД. Він першим налагодив в Україні навчання і виховання сліпоглухонімих дітей, розвинув особистість відомої в світі Ольги Скороходової, заснував розвиток науки тифлосурдопедагогіки. Про нього згадувалося в історії української медицини (2004). Народився 23 березня 1889 року у великій українській козацькій родині в станиці Дінській на землі Кубанського козачого війська, куди переселилися у 1792 році козаки Чорноморського козачого війська з України. Над рікою Кубань став Дінський курень, у 1794 році заснували станицю Дінську, розташовану за 25 км від міста Катеринодара. В цій станиці народився також Микола Рябовіл, голова Кубанської крайової військової Ради Самостійної Кубанської Народної Республіки, який вітав делегацію України у 1917 р. українською мовою - "мовою наших батьків, дідів і пращів". У 1918 р. було проголошено Кубанську Народну Республіку (існувала до 1920), ухвалено "Про прилучення Кубані на федеративних умовах до України", тепер Краснодарський край РФ.

Ще в дитинстві Іван познайомився в родині з глухонімими людьми, його нянькою була глухоніма дівчина, завдяки якій він навчився спілкуватися з іншими глухими дітьми, що були на станиці. В цей час тут була гарна школа, в ній навчали дітей освічені вчителі, залучали дітей до громадського життя. Іван належав до кращих учнів, про громадську активність 9-річного школяра писали в місцевій газеті. Глухонімі діти стали його близькими товаришами, завдяки нянці він навчився вільно спілкуватися з ними за допомогою коротких виразних жестів.

По закінченню школи вступив до Кубанської учительської семінарії в м. Катеринодарі, брав активну участь в революційних подіях на Кубані у 1905 році, за що 16-літнім студентом був заарештований царською поліцією, занесений у списки неблагонадійних і засланий до Вологодської губернії. За півроку в процесі деякого по-

*Соколянський Іван Опанасович
(23.03.1889 р. -27.11.1960 р.)*

легшення репресій його звільнили.

Молодий юнак Іван Соколянський при підтримці родини переїхав у 1907 році до столиці - Петербурга, де вирішив здобути вищу освіту на Маріїнських курсах, де виховували і навчали глухонімих. І. Соколянський познайомився з викладачем глухонімих дітей Ю.А.Якимовою, спостерігав її заняття, вперше довідався про існування в Америці спеціальних шкіл для глухонімих, став відвідувати цікаві лекції П.Ф. Лесгафта, на яких почув "науку про людину". Спілкування з глухонімими в дитинстві, відомості про досягнення у світі в цій галузі привели його до обрання основним у своєму житті напрямку виховання та навчання дітей з порушеними органами чуття.

У 1908 році І. Соколянський перейшов у відкритий тоді видатним психіатром і психофізіологом В.М. Бехтеревим Петербурзький Психо-Неврологічний інститут на педагогічний відділ природничо-історичного факультету (медичний факультет відкрили пізніше), протягом 1908-1913 років здобував тут вищу освіту як сурдопедагог. Вже тоді в Інституті лекції читали видатні спеціалісти в галузі психіатрії, фізіології, психології,

спеціальної педагогіки, зокрема В.М. Бехтерев, Е.С. Боришпольски, М.Є. Введенський. Спеціальна кафедра професора М.В. Богданова-Березовського займалася проблемами педагогіки глухонімих, читали курс "Патологія мови", викладали тифлопедагогіку - виховання і навчання дітей з втраченою зору.

І. Соколянський окремо вивчав курс експериментальної психології, відвідував спеціальні курси викладачів Психо-Неврологічного інституту для вчителів шкіл глухонімих, які випускникам давали право відкрити навчально-виховні заклади для глухонімих і очолювати їх.

Він захоплювався практичними заняттями з глухонімими, став відвідувати уроки з ними в Імператорській школі глухонімих. В країні якраз почали займатися навчанням сліпоглухих дітей, у 1909 році було створено Суспільство піклування про сліпоглухих в Росії, відкрито першу школу для таких дітей в Петербурзі (існувала до 1941 р.). Враховуючи важке положення цих дітей, педагоги добилися (1909) відкриття на приватні кошти першої в Росії спеціальної клініки для глухонімих, в ній часто бував І. Соколянський.

Умови проживання його в Петербурзі були нелегкими. У серпні 1910 році видатний на українських землях сурдопедагог Н.М. Лаговський, який заснував у м. Олександрівськ (пізніше Запоріжжя) школу-хутір для глухонімих, запросив І. Соколянського, як слухача сурдопедагогічних курсів, допомагати викладачам і вихователям школи. Йому дали право виїздити до Петербурга, він заочно завершував в інституті освіту по дефектології.

В Україні біля місць переправи через Дніпро раніше закладено Олександрівську фортецю, яка поступово перетворилася в місто Олександрівськ, споруджено залізничний зв'язок з Москвою. У 1910 р. в місті діяло 20 початкових шкіл, три гімназії, розвивалася промисловість, заводи і підприємства. Перед війною було біля 60 тисяч населення, більшість становили українці, наполовину менше - росіяни та євреї. Продовжуючи навчання в Психо-Неврологічному інституті І. Соколянський повернувся працювати в Україну, звідки походили предки родини, ще молодим став займатися педагогічною практикою, продовжувати і розвивати свій досвід, займатися розвитком української культури і науки. Після за-

кінчення у 1913 році Психо-Неврологічного інституту він продовжував працювати і навчати в цій школі глухонімих.

Війна 1914 року обірвала його творчі плани як педагога і вченого. Його, з погіршеним слухом (про що він сам згадував в автобіографії) мобілізували на військову службу, яка забрала, крім здоров'я, три роки повноцінного життя. Був прапорщиком в рядах Кавказької діючої армії, супроводжував різні "спецекспедиції" до Туреччини, Персії та Афганістану, часто спілкував мовою жестів з місцевими глухонімими людьми, використовував їх як перекладачів.

Після розпаду імперії повернувся з армії в Олександрівськ, продовжив навчання дітей в школі глухонімих, почав запроваджувати навчання дітей рідній українській мові. В 1917 р. активізувалися українські партії, товариство "Просвіта", після універсалів Центральної Ради в Києві Олександрівська рада в листопаді 1917 року прийняла рішення про інтеграцію в УНР. І. Соколянський почав активну українську діяльність в УНР. Але розвинули громадянську війну, містом володіли Запорізький корпус Армії УНР, махновці, білогвардійці, загони червоногвардійців з Москви і Петрограда. У 1920 р. більшовики остаточно заволоділи містом, Олександрівськ перейменували в Запоріжжя, в перші роки допускалася "українізація".

Наприкінці 1919 року, коли довкруги запанувала радянська влада, психічно виснажений війною і "революційними боями" І. Соколянський переїхав до Умані та почав займатися своєю справді професійною справою - організував у місті українську школу для глухонімих дітей. Його, як учасника революційних подій 1905 року, поставили також завідувати міським відділом народної освіти. Він брав участь у Всеросійському з'їзді діячів по вихованню і навчанню глухонімих у Москві, виступив з доповіддю "Про навчання українських глухонімих рідній мові".

В 1920 р. І. Соколянський переїхав у холодний і голодний Київ, його призначили одним з перших революційних піклувальників Київського учбового округу. Тут він познайомився з О. Довженком, який був тоді секретарем губвідділу освіти. Університети, на думку керівників Наркомату освіти УСРР, не мали права на існування. Вони були оголошені "буржуазними" центрами,

яким не місце у новому комуністичному суспільстві. Створена комуністичною партією Петрограда більшовицька влада в Харкові після повалення УНР ліквідувала в Києві окремі вищі школи - Імператорський Університет св. Володимира, Учительський інститут, Вищі жіночі курси, та на їх об'єднанні із створеним в УНР Українським університетом організувала Київський інститут народної освіти ім. М.П. Драгоманова (КІНО). В цьому інституті на лікарсько-педагогічному відділенні факультету соціального виховання І. Соколянський почав працювати викладачем сурдопедагогіки. У вересні 1920 р. влада УСРР прийняла постанову про запровадження навчання українською мовою та викладання курсу українознавства.

Влітку 1921 року І. Соколянський з губвідділу освіти перейшов на посаду головного інспектора установ для дефективних дітей при НКО УСРР Головоцвиху, займався перевіркою дитбудинків Києва, Одеси, Донбасу, працював лектором факультету соцвиховання, читав сурдопедагогіку, спілкувався з відомими вченими і педагогами, колегами по роботі в вузі. У 1922-1923 роках двічі відвідав Москву, де читав лекції на курсах перепідготовки дефектологів-педагогів. Його як чиновника головної освітньої установи знали добре підлегли, як науковець І. Соколянський став відомим поза Україною.

Під час роботи в Києві почалися дружні відносини Соколянського з А.С.Макаренком, разом займалися допомогою безпризорним дітям того часу. Почалася особливо цінна багатолітня дружба І. Соколянського з О.П.Довженком, який пізніше став знаменитим українським кінорежисером. Тоді Довженко працював у відділі народної освіти, який очолював Соколянський. Довженко неодноразово згадував ім'я Соколянського у своєму щоденнику. З Києва, Берліна, Лондона, Москви, Сухумі з радістю надсилав йому теплі листи й телеграми. Називаючи вченого одним "з двигунів" науки, завжди звертався до нього як до свого найближчого однодумця, завжди хотів його бачити, з ним говорити. "Дорогий друже! Я буду безмежно радий, якщо ти з Одеси зайдеш до мене хоч на один день..."; "Дорогий Іван Опанасович! Я приїхав до тебе і, на жаль, не застав... Дуже б хотів тебе бачити...". Ці й подібні записки Довженко адресував Соколянському, виявляючи

щирі товариську приязнь.

У 1923 р. І. Соколянський був переведений наркоматом освіти до тодішньої столиці УСРР Харкова, брав безпосередню участь в роботі колегії Наркомату освіти, в побудові нової радянської системи освіти. Розвивалася українська культура, в Харкові Лесь Курбас заснував театр авангарду "Березіль" (1922). Видатний внесок в українізацію зробили наркоми освіти О. Шумський та М. Скрипник. У серпні 1923 р. керівники уряду УСРР висловили підтримку курсу українізації, запропонованого комуністами-українцями М. Скрипником і М. Хвильовим, з якими став близьким І. Соколянський. М. Скрипник - один із організаторів літературно-художнього життя, український прозаїк, поет, публіцист, виступав у 1918 році проти планованого в ЦК РКП(б) відриву від України так званої "Донецько-Криворізької республіки" і домагався приєднання до УСРР суміжних з нею етнографічних українських земель (Курщина, Вороніжчина). Він зорганізував у Росії 500 українських шкіл і 2 вузи, а також проводив українізацію віддалених українських масивів (на Далекому Сході, в Середній Азії). Особливо велику діяльність у цій ділянці він розгорнув, ставши народним комісаром освіти (1927-1933), якому тоді підлягали всі галузі культурного будівництва, був одним з головних ініціаторів запровадження "українізації", підтримував І. Соколянського.

У квітні 1925 ЦК КП(б)У М. Скрипник ухвалив резолюцію про українізацію (яка мала виправити наслідки русифікації українців Російською імперією протягом майже трьох століть), в якій було зазначено, що "справа зміцнення союзу робітничого класу з селянством і зміцнення диктатури пролетаріату на Україні вимагає напруження ком. сил усієї партії для опанування української мови та українізації...". 30 квітня 1925 ВУЦВК і Раднарком УСРР ухвалили спільну постанову про заходи щодо термінового проведення повної українізації радянського апарату, а пленум ЦК КП(б)У 30 травня - резолюцію на українізацію партійного та профспілкового апарату і радянських установ. Головною роллю у дальшому здійсненні українізації відіграв Народний комісаріат освіти (якому тоді підпорядковувались й усі ділянки культури), очолений до 1926 О. Шумським, а після його усунення - М. Скрипником.

У 1927 році М. Скрипник скликав всеукраїнську (з участю вчених і з-поза УСРР) правописну конференцію, внаслідок якої був опрацьований т. зв. "скрипниківський" правопис, затверджений у 1928 р., який усував русифікаційні впливи з української мови. Під його керівництвом була завершена українізація преси, початкового і середнього шкільництва, значною мірою було українізоване викладання у вузах. 3 лютого 1933 р. Микола Скрипник - заступник голови РНК УСРР і голова Держплану УСРР. Крім того, він був директором Українського Інституту марксизму-ленінізму, головою Українського товариства істориків-марксистів (з 1928 р), а 1929 р. став дійсним членом ВУАН. У червні 1933 р. на пленумі ЦК КП(б)У М. Скрипник, усунутий з наркомату освіти, був звинувачений у "націоналістичному ухилі" і помилках теоретичного й практичного характеру, що підштовхнуло його до самогубства 7 липня 1933 р.

В той час діяльності І. Соколянського і його участі в наркоматі освіти відбулися особливо помітні зміни у національному складі населення і вживанні української мови у великих промислових містах. Від 1923 до 1933 кількість українців у Харкові зросла з 38% до 50%, у Києві з 27,1% до 42,1%, у Дніпропетровську з 16% до 48%, в Одесі з 6,6% до 17,4%, в Луганську з 7% до 31%. До українізації зрусифікованих міст багато спричинилися українська преса й видавництва: якщо на 1922 українських газет майже не було, то на 1933 їх було 373 (з усіх 426) з накладом 3,6 млн примірників, 89% від загальної кількості часописів в Україні (1926 преса була українізована на 60%); на 1933 українських журналів було 89 на всіх 118; книжкова продукція була українізована на 83%.

Наркомат освіти УСРР на першому етапі реформи шкільної освіти (1920-1924) розробляв та апробував відмінну від російської радянську українську систему освіти із забезпеченням рівних прав національним меншинам, прийняв план українізації дитячих установ Одеської, Катеринославської, Донецької та Харківської губерній (1923) та ін. Провідну роль у розробці реформи на науковій основі відіграв Головний комітет, відділ соціального виховання при Наркомосі, до якого входив І. Соколянський, він був автором нової системи освіти разом з наркомом Г. Гринь-

ком. (Г.Гринька пізніше ЦК КП(б) звільнив від обов'язків наркома за "намагання відокремити процес розвитку освіти в Україні від Росії та інших республік", у 1938 р. його розстріляли).

І. Соколянський залишався тоді членом більшовицької партії, до якої належали М. Скрипник, В. Блакитний, Г. Гринько, А. Хвиля, О. Шумський, П. Любченко, М. Яворський та інші націонал-комуністи, які проводили українізацію, до яких без вагань приєдналася українська інтелігенція. Він постійно брав участь у численних засіданнях, читав лекції, бував у відрядженнях, знаходив час для творчої роботи.

В цей час (1922-1924) у Харкові засновано українські наукові заклади - Український психоневрологічний інститут, Інститут клінічної психіатрії, Інститут соціальної психогієни; відкрито Український науково-дослідний інститут охорони материнства та дитинства.

І. Соколянський організував в Харкові навчання сліпоглухонімих, розпочав науково-дослідну роботу в цій галузі, прагнув створити нову систему їх навчання, в якій на першому плані розумовий розвиток. Він вважав найважливішим створити доступні для сліпоглухої дитини засоби спілкування - жести, а не усну мову, як звичайно вважали. Він заснував у Харкові (1923) Школу для сліпоглухих (сліпоглухонімих) дітей та вперше створив Клініку сліпоглухих дітей, яка існувала 15 років - до 1938 року. Він розпочав навчання сліпоглухонімих, застосовуючи опрацьований ним метод навчання, почав вести науково-дослідну роботу в цій галузі. Спочатку Школа підпорядковувалася органам освіти Наркомпросу України і числилася тільки учбово-виховною установою. У 1925 році Наркомпрос поставив перед організатором цієї установи І. Соколянським тільки одне, але достатньо важке завдання - практичну розробку системи і методів роботи із сліпоглухими дітьми. Із цим завданням він справився блискуче.

І. Соколянського, як спеціаліста із формування мови в глухонімих, затвердили (1926) професором кафедри дефектології факультету соціального виховання Інституту народної освіти, одночасно він завідував дослідно-педагогічною станцією Наркомата освіти УСРР. Згодом (1929) йому дали можливість організувати і очолити Інститут дефектології - тоді перший і єдиний у світі

науково-дослідний заклад для вивчення особливостей сліпоглухонімих. При тодішньому Головному відділі освіти він створив на базі Психоневрологічного інституту Лікарсько-педагогічний кабінет, якого завданням була практична дефектологічна (медична і педагогічна) допомога дітям. За його ініціативою в країні створена система таких лікарсько-педагогічних кабінетів, які об'єднували всю науково-практичну роботу по дефектології.

Одночасно І. Соколянський почав викладати дефектологію в Харківському інституті народної освіти, призначався деканом факультету соціального виховання, проводив дослідницьку і профілактичну роботу, допомагав батькам і педагогам. За його ініціативою школа для сліпих дітей в Харкові першою в СРСР отримала статус медично-освітнього закладу.

Діяльність І. Соколянського в лікарсько-педагогічному кабінеті була тісно пов'язана з роботою комісії у справах неповнолітніх, співробітники кабінету проводили дослідження і надавали практичну допомогу вихованцям трудових колоній на Харківщині, проводили педагогічну роботу з неповнолітніми порушниками у міській в'язниці. Кабінет відкрив дослідні відділення на базі Харківської школи сліпих (окремі відділення для сліпих і сліпоглухих), школи глухих і дитячого будинку для розумово відсталих. Його обрали в керівництво комсомолу, що дало можливість повернути до поставлених ним проблем багатьох здібних молодих людей, майбутніх студентів інституту, зробили його в Москві членом Державної вченої ради Народного комісаріату освіти РСФСР.

Народний Комісаріат Освіти зосереджує його діяльність на боротьбі з дитячою дефективністю. Сприяє цьому й Довженко. Для "доктора Соколянського" він замовляє необхідну літературу в Берліні і тим самим по-дружньому, по-освітнянськи допомагає йому.

Повернувшись із-за кордону і включившись у літературно-мистецьке життя, Довженко знову зближується із Соколянським, на цей раз - на царині мистецтва, їх єднає одна з тодішніх технічно-мистецьких груп, що цілком свідомо проголосила свій курс на зв'язок літератури й мистецтва з такими рушіями прогресу, як наука і техніка

Образ професора Соколянського Довженко мріяв увічнити в своєму нездійсненому нау-

ково-фантастичному фільмі "В глибинах космосу", зокрема в тій особливо хвилюючій сцені, коли при втраті звукового зв'язку з учасниками польоту на Марс, він - єдиний, хто на Землі вміло й точно читає "німу артикуляцію" дерзновенного екіпажу з телевізійних екранів і завдяки цьому розшифровує всю найважливішу інформацію. У свою чергу І.Соколянський, педагог-дефектолог, теж відповідно контактував із Довженком, а екранні твори митця розглядав з точки зору їх емоційного впливу. "Він, - говорив Соколянський, беручи до уваги вершинні мистецькі якості режисера, - тримає глядача весь час у полоні своїх образів".

Він продовжив співпрацю з відомим педагогом А.Н. Граборовим, з психіатром В.П. Протопоповим, анатомом В.П. Воробйовим, з якими познайомився під час навчання в Петрограді. Також підтримував знайомство з видатними психологами в Харкові - Л.С. Виготським, А.В.Запорожцем, П.Я. Гальперінім. У Лікарсько-педагогічному кабінеті у 1923-1924 рр. читали лекції академік В.М. Бехтерев, професори А.В. Владимирский, Н.Н. Тарасевич, А.Н. Граборов та ін., там часто бував А.С. Макаренко. У 1924-1925 рр. Соколянський організував при Лікарсько-педагогічному кабінеті дві дослідні лабораторії - педагогічну і рефлексологічну, науковою роботою першої він керував, другу очолив В.П. Протопопов. Пізніше (1930) він став організатором і директором створеного в Харкові Науково-дослідного інституту педагогіки, завідував в ньому відділом дефектології. Відвідав одну з перших європейських шкіл глухонімих в Потсдамі (Німеччина).

В умовах розвитку УСРР після падіння Російської імперії І. Соколянський став видатним вченим, засновником в Україні системи освіти дітей з втратою слуху і зору. Організуючи в Харкові навчання сліпоглухонімих він поставив мету створити нову систему навчання їх рідній мові, почав послідовну науково-дослідну роботу в цій галузі. На перший план у навчанні він поставив завдання розумового розвитку цих дітей, для чого насамперед потрібно було створити доступні для сліпоглухої дитини засоби спілкування - жести, хоч тоді вважали що це має бути усна мова.

У Харкові, як в столиці УСРР, І. Соколянський увійшов в коло найбільш талановитої і активної молоді творчої інтелігенції України. Він познайомився і подружив з письменниками О.

Вишнею, П. Тичиною, М. Хвильовим, В. Блакитним, з режисером А. Курбасом, продовжувалася його дружба з А.П. Довженком. Авторитет І. Соколянського у Харкові утверджувався його невтомною науково-педагогічною працею.

На початку 30-х років І. Соколянський досяг світового визнання як автор оригінальної методики навчання сліпоглухонімих дітей. Автор робіт і винаходів з тифлотехніки організатор і перший директор інституту дефектології, в цей період активно підтримуваний наркомом освіти Миколою Олексійовичем Скрипником.

Американська журналістка Л. Вільсон, що відвідала харківську школу-клініку І. Соколянського, написала: "Досягнуті ж результати прямо приголомшують. П'ятеро дітей - один високообдарований, двоє - нормальних, двоє - слабкообдарованих, одна славна блакитноока дівчинка 15 років і один 20-річний хлопець - виховуються в Харківській експериментальній школі. Молодий хлопець розмовляє і цілком задовільно виконує функції слюсаря. Всі вихованці володіють основними навиками обслуговування, самі прибирають ліжка, їдять, як чудово виховані люди, бадьоро і весело грають і спільно гармонійно працюють... Один лікар і один педагог зайняті виключно цими сімома сліпоглухими... Розвиток кожного окремого вихованця відображений графічно і фіксований в спеціальному щоденнику. Існує ряд лабораторій. Дві пристосовані до спостережень рефлексів у сліпоглухої дитини. Спеціальна лабораторія обладнана новітніми мікрофонами німецького зразка, які також використовуються і в будинку глухонімих при навчанні мови..."

Але вже у 1929 р. почалося надзвичайне арештування і репресування комуністичним режимом української інтелігенції. Сталін давав вказівки керівникам партійного суду над сфабрикованим українським "СВУ", усунено з ВУАН і заслано на Соловки видатних українських діячів. Насильницьке насадження колгоспів, політика розселення та хлібозаготівлі призвели до національної трагедії - голодомору 1932-1933 рр., який забрав життя мільйонів людей.

У атмосфері шаленого цькування, передчуваючи наближення тотального терору, після арешту свого приятеля Михайла Ялового на знак протесту проти початку масових репресій проти української творчої інтелігенції 13 травня 1933

року в Харкові, в будинку письменників "Слово", М. Хвильовий покінчив життя самогубством. Смерть його стала символом краху ідеології українського націонал-комунізму й кінця українського національного відродження 1920-30-х. (Твори та ім'я Хвильового залишалися забороненими аж до останніх років існування тоталітарного режиму в Україні). Усунуто з наркомату освіти М. Скрипника, арештовано ряд українських письменників, з якими був у близьких відносинах І. Соколянський, займаючись розвитком рідної української мови.

Остаточна українізація була припинена за призначенням у січні 1933 П. Постишева секретарем ЦК КП(б)У, Сталін назвав місцевий націоналізм основною загрозою для єдності Радянського Союзу, це означало кінець українізації. Протягом 1933-1934 рр. у постишевському терорі більшість діячів українізації були ліквідовані або заповдіяли собі смерть і відтоді неофіційно почалася русифікація, яка особливого прискорення набрала по Другій світовій війні.

Тепер відкрито, що Нобелівський лауреат І.П. Павлов писав (1934) до Ради Народних Комісарів СРСР: "Вы - террор и насилие... Тем, которые злобно приговаривают к смерти массы себе подобных и с удовлетворением приводят это в исполнение, как и тем, насильственно причаемым участвовать в этом, едва ли возможно остаться существами, чувствующими и думающими человечно... Пощадите же родину и нас".

І.О. Соколянського не оминула трагічна доля багатьох видатних науковців країни у тридцятих роках. Коли в процесі ліквідації українізації новим наркоматом освіти було відновлено (1933) відкриті владою російської імперії університети в Києві, Одесі та Харкові, харківське ДПУ в грудні 1933 р. в числі багатьох українських інтелігентів арештувало І. Соколянського за звинуваченням в "буржуазному націоналізмі", за "антирадянську діяльність і підготовку терористичних актів", почато його переслідування.

У 1934 році столицю республіки перенесли з Харкова до Києва, у березні І. Соколянського звільнено з ув'язнення. Можливо, тут відіграло роль заступництво його друзів - письменників. Припускають що А.М. Горький, який знав І. Соколянського і біля року листувався з ним та з його вихованкою Ольгою Скороходовою, добився його

звільнення. Крім того, він мабуть зобов'язаний своїм звільненням також рідкісному фаху, яким володів досконало: читання з губ, прикладна сурдопедагогіка, робота з "дефективними".

Після виходу з тюрми його переслідувало почуття соціально-психологічного дискомфорту, глибокого внутрішнього потрясіння і відвертого розпачу. В умовах переслідування народної освіти, мабуть при підтримці приятелів-медиків, Соколянський перейшов з відділами для сліпоглухих дітей з Інституту народної освіти до Інституту експериментальної медицини (УІЕМ), створеного як український науковий заклад європейського характеру (очолював його проф. Я.І. Ліфшиць, якого у 1936 р. знято і арештовано, інститут русифіковано). Тут він продовжував очолювати відділ експериментальної психофізіології та клініку для сліпоглухонімих, одночасно він був професором Харківського медичного інституту, на факультеті охорони материнства і дитинства відкрив кафедру дефективного дитинства.

Умови життя і праці І. Соколянського стали дуже трудними, майже непереносимими, продовжувалося моральне травлення, переслідування. Тепер його стали називати "буржуазним націоналістом", хоч більшість із близького оточення не вважали його ворогом, все таки перестали розмовляти з ним, а деякі перестали вітатися, аспірант відмовився від його наукового керівництва. І. Соколянський з дружиною Тумалевич Дітою Олександрівною жили тоді в окремому приміщенні школи-клініки для сліпих (нині гімназія ім. В.Г. Короленка), педагоги і діти нерідко переслідували його сім'ю, називали його "фашистом".

У таких трудних умовах І. Соколянський продовжував розвивати свою педагогічну і наукову діяльність. У клініку сліпоглухонімих дітей увійшли нові діти, з якими він працював, число їх збільшилося у 1935 р. до 9 осіб. Тривали наукові зв'язки з вченими лікарями і педагогами, дефектологами, його заклади відвідували з Союзу та з інших країн. Коли І.П. Павлов проводив в Ленінграді Міжнародний конгрес фізіологів (1935) група делегатів відвідали школу І. Соколянського та залишила найкращі позитивні відгуки.

Школа для сліпоглухих дітей в Харкові, організована І.О. Соколянським (1923-1937), працювала дуже ефективно, найвідомішою вихован-

кою цієї школи була відома сліпоглуха письменниця Ольга Іванівна Скороходова (1911-1982). Народилася вона в українській селянській сім'ї на Херсонщині, від хвороби менінгітом втратила у 8 років зір, а в 14 років повністю втратила слух. Виховувалася і навчалася у Харківській школі сліпоглухонімих І. Соколянського (1925-1941), дівчину оточили своєю турботою харківські педагоги і дефектологи. Завдяки цьому, і насамперед І. Соколянському, Ольга навчилася говорити, за допомогою спеціальних методик оволоділа мистецтвом письма, багато читала, багато знала, захопилася поетичною творчістю, особисто листувалася з М. Горьким. Мріяла про літературне навчання. Педагогічне подвижництво професора було для неї тим світлом в кінці тунелю, що й визначило її майбутню науково-дослідницьку роботу.

Серед головних досягнень І.О. Соколянського відзначають послідовну реалізацію ним принципу обов'язкового використання писемної мови у навчанні сліпоглухонімих дітей. Це було дійсно революційно, адже на той момент навчання таких дітей велося переважно усним методом (як в Росії, так і за кордоном). Також він приділяв увагу жестам, засобам образотворчої діяльності, передусім, ліпленню та малюванню, як способам вираження внутрішнього світу дитини, засобам комунікації на домовленнєвому етапі, які сприяли формуванню мовленнєвих образів. Ефективність та прогресивний характер методики І. Соколянського визнавали як вітчизняні, так і зарубіжні спеціалісти.

Його досягненням стало також поєднання детально розробленої загальної методики навчання сліпоглухих дітей із винаходженням ряду конкретних технічних засобів та практичних методів. Так, поряд із визначенням головних етапів розвитку дитини з дефектами органів сприйняття, виробленням поняття "власної активності дитини" як основи навчання, І. Соколянський є розробником спеціальної машини для читання й письма сліпоглухих, автором ряду методів, серед яких метод "паралельних текстів", метод "ланцюгових дій" та ін.

І. Соколянський винайшов особливо потрібну й цінну машину для читання сліпими й сліпоглухими звичайного плоскодрукованого шрифту, читальна машина для сліпих і сліпоглухих, основана на застосуванні фотоелемента і пе-

реведення електричних коливань в тактильні сигнали, він добився виготовлення її та експериментальної перевірки. 26 березня 1936 р. УІЕМ отримав авторське свідоцтво на його винахід № 51271 від 26.03.1936 року "Машина для читання сліпими і сліпоглухими тексту". З допомогою цієї машини, основаної на застосування фотоелемента і переводу електричних коливань в тактильні сигнали сліпі отримали можливість розпізнавати звичайний шрифт. Для вироблення навиків читання потрібно було близько 900 годин занять. Пізніше покращення якості рельєфного рисунку букви ("Optacon" та ін.) значно полегшило читання сліпими. В той час автор винаходу зазнавав багато бюрократичних труднощів, оскаржував керівництво та деяких співробітників Інституту. З приводу цього винаходу І. Соколянського О. Довженко потім писав, звертаючись до нього: "Машина твоя геніальна. Я щасливий, що у тебе є патент... Я абсолютно вірю, що ти ще зробиш надзвичайно багато".

Працюючи в Харкові, Довженко й Соколянський дійшли обопільної думки, що одним з найбільш могутніх засобів виховання і впливу на підростаюче покоління має стати мистецтво кіно. Ця ідея захопила Довженка, і він, ще не будучи режисером, починає писати "сценарій для дітей нової формації". Так з'явився згодом перший дитячий фільм "Вася-реформатор". Але Довженко плекав надію разом із Соколянським здійснити наукову розробку і постановку принципово нового дитячого фільму, через який "мав би прийти в кіно найпотрібніший представник громадськості - вчений педагог", фільм, який би мав вплив і на дорослих; що для цього було б непогано організувати якусь невелику компанію" з одного-

І. Соколянський за своїм столом

двох вчених, одного-двох режисерів та художника і через півроку теоретичної роботи приступити до зйомки.

Ознайомивши Соколянського із власним баченням основних шляхів розв'язання цієї проблеми, Довженко просить його: "Ти мені напиши свої міркування... Потім ми поговоримо у Харкові, а далі, одержавши од тебе цілий ряд порад, інструкцій і літератури, я сам почну розбиратися..., і ми будемо переписуватися. Я знаю, що це буде важко, але все-таки щось ми зробимо". І ще: "Напиши мені, друже... До речі, вкажи, з ким у Києві варто... поговорити. Я не знаю київських вчених, але, правду кажучи, чомусь думаю, що таких, як ти, тут немає. У науці теж потрібен талан". Як педагоги й люди високого творчого духу, вони обидва боролися за розумне використання найновіших технічно-мистецьких можливостей у широкій системній освіті дітей і молоді, а говорячи про глибоку впливову силу кіно, Довженко в наступних листах зазначав: "Це буде безмежна пізнавальна функція..."

Однак продовжити співробітництво в напрямку створення спільного дитячого фільму Довженкові й Соколянському не вдалося, бо професора невдовзі арештували.

В УРСР тільки протягом 1937-1938 рр. арештовано понад чверть мільйона (267 579) осіб, з них засуджено до розстрілу 122 237 (!) осіб (8). Це була війна комуністичного режиму проти власного народу, організований комуністичною партією терор, подібного якому не знає світова історія! Такою була реальність в СРСР, якої досі не визнають деякі партійні лідери, що прагнуть відновити советську імперію.

13 жовтня 1937 року УДБ УНКВС по Харківській області другий раз арештувало І. Соколянського "за участь в в антирадянській терористичній контрреволюційній шкідницькій організації". У липні 1937 р. політбюро ЦК ВКПб створило неконституційні позасудові каральні органи - спеціальні судові трійки, вони за одне засідання (переважно вночі) могли розглянути понад тисячу справ, засуджували переважно до розстрілу. І. Соколянського звинувачували в тому, що будучи давніше членом воєнно-революційного суду він не сприяв безпощадному засудженню до розстрілу "ворогів народу"! В цей час засуджено багато українських інтелігентів, до 20-ї

річниці "Жовтня" " нарком Єжов видав наказ провести масові розстріли ув'язнених за "контрреволюційну діяльність", Соловецькій в'язниці він виділив "ліміт" - розстріляти 1200 осіб (!), розстріляно українців-професорів В. Підгаєцького, В. Удовенка, доктора медичних наук В. Крушельницьку, доцента А. Журавля та багато інших.

І. Соколянський перебував під слідством у Харківській в'язниці, ухвалою особливої трійки від 20 листопада 1937 року за статтями 54-2, 54-7, 54-8, 54-11 КК УРСР його позбавили волі у ВТТ на 10 років. Болісно переживав ці події О. Довженко: "Я ніколи не вірив, щоб ти міг зробити щось погане для нашого соціалістичного суспільства, - згодом писав він до вченого, - дуже часто тебе згадував, жаліючи твій чудесний талант і проклинаючи твою кляту долю...". Підтримуючи Соколянського морально, він адресував йому щирі, окрилюючі слова, сповнені непохитної віри в перемогу добра над злом: "Сто чортів! Шкода, що знищили твій інститут. Ну та не падай духом. Не теряй горизонту... Всі великі вчені трималися на оптимізмі, на вірі в добро, в краще, на надії... Умій прощати..."

20 місяців арешту І. Соколянський провів у внутрішній в'язниці НКВС. Справу припинено постановою УДБ УНКВС по Харківській області від 28 квітня 1939 року. у травні його звільнено, заборонено працювати в УРСР. Послужив звільненню, як вважають, перегляд слідчих справ НКВД, призначений новим наркомом Берія (з 25.11.1938) після зняття і розстрілу бывшего наркома Єжова. Проте він продовжував перебувати на таємному обліку КДБ при Раді міністрів УРСР.

Від глибокого психічного потрясіння він пролежав півроку у ліжку розбитий паралічем, перебував на межі відчаю, готовий до крайніх вчинків. Переслідування і ліквідація українських діячів, науковців, літераторів посилювалося. За час його арешту у 1938 році новий Наркомат освіти закрити клініку І. Соколянського для сліпоглухонімих, приміщення клініки відібрали, дітей переселили в будинки інвалідів, перевели в групу нездатних навчатися глибоко розумово відсталих дітей. За два роки четверо дітей, що були в клініці, вдалося перевести в лєнінградську групу сліпоглухонімих. Із учнів Соколянського залишилися і пережили період німецької окупації Ольга Скоороходова (в харківській школі сліпих) та Марія Со-

кол (у родичів на селі). Не збереглися скрупульозно зафіксовані ним протоколи та інші матеріали експериментальної роботи зі сліпоглухоніми дітьми за ці роки в школі-клініці, що затрудняло пізнішу наукову роботу.

Після поправки здоров'я, приєднання до УРСР Західної України, І. Соколянському довелося покинути рідний край. В Україні в містах Олександрівську (Запоріжжі), Умані, Києві і Харкові він пропрацював 27 років, більше 2-х років тримали його у в'язницях ДПУ. Він переїхав до Москви, де колишні знайомі запрошували його на роботу, вимушений був перейти від переслідуваної рідної мови. Професор з Харкова отримав посаду директора Загорського (біля Москви, нині Сергіїв Посад) дитячого будинку - спеціальної школи-інтернату для глухонімих дітей. З часом його, як члена Державної вченої ради наркомату освіти РСФСР, прийняли старшим науковим співробітником Науково-дослідного інституту спеціальних шкіл і дитбудинків Наркомосу РСФСР, поставили його завідувачем відділу сурдопедагогіки інституту, вдалося продовжити в Росії свою наукову роботу. Він працював разом зі своїм учнем та однодумцем А.І. Мещеряковим, який згодом продовжив справу І. Соколянського. У березні 1940 р. на конференції Державного педагогічного інституту дефектології в Москві І. Соколянський виступив з доповіддю про досвід роботи із сліпоглухими, висунув первинне завдання "окультурення" або "олюднення" сліпоглухих. Його високо оцінили вчені-дефектологи Москви (А.Р. Лурия, Ф.А. Рау та ін.).

У 1941 р. фашистські війська вдерлися до Харкова, безжально нищили мирне населення. засновану І. Соколянським школу для навчання сліпоглухих спалили разом з її вихованцями, чудом врятувалося лише троє, серед них Ольга Скороходова.

Під час війни І. Соколянського зі школою сліпоглухих евакуювали до Пензенської області, пізніше довелося переїхати в Новосибірськ, він працював консультантом обласного відділу освіти, був завучем школи глухих. В 1944 р., в Москві, коли повернувся І. Соколянський, організували Академію педагогічних наук РСФСР, Науково-практичний інститут спеціальних шкіл перейменували в Інститут дефектології АПН (нині Інститут корекційної педагогіки РАО), в ньому

став працювати І. Соколянський, з 1947 року продовжив наукові дослідження і практичну роботу із сліпоглухими дітьми. Вдалося переїхати в Москву (1944) учениці О. Скороходовій, яка також почала співпрацювати в інституті з І. Соколянським.

Після війни наукова громадськість проявляла велику увагу до роботи І. Соколянського із сліпоглухонімими. Його запросили виступити на ювілейній сесії АН СРСР в 1947 р., високо оцінили доповідь "Формування особистості при відсутності зорових і слухових сприймань". Роботою І. Соколянського зацікавилися академіки Орбелі Л.А., Корнілов К.Д. та ін., за педагогічну роботу в галузі сліпоглухонімоти президіум Академії педагогічних наук РСФСР присудив йому премію ім. К.Д. Ушинського, за кількістю праць та прикладний характер його спеціальності, І. Соколянському надали науковий ступінь кандидата педагогічних наук.

Надзвичайний успіх добився І. Соколянський при вихованні і навчанні Ольги Скороходової. Із часом вона сама стала вести роботу з виховання та навчання сліпоглухонімих дітей. Під редакцією І. Соколянського вийшла друком перша книжка (звичайно в Москві російською мовою) О.І. Скороходової "Як я сприймаю навколишній світ" (1947), отримала високу оцінку психологів, стала відомою як в країні, так і в світі. У 1956 році вийшла з передмовою І. Соколянського друга її книжка "Як я сприймаю і уявляю навколишній світ", відзначена премією Ушинського). Сліпоглуха жінка стала пізніше кандидатом педагогічних наук (1961), старшим науковим співробітником Інституту дефектології Академії Педагогічних Наук СРСР, опублікувала третю книжку "Як я сприймаю, уявляю та розумію навколишній світ" (1972), за яку отримала першу премію Академії педагогічних наук. У них вона тонко описала виховані у неї І. Соколянським особливості, різні види чутливості - осязання, нюх, вібраційне відчуття, температурні і смакові відчуття, котрі замінювали їй слух і зір; написала про свої самостереження, які характеризують складні переживання оточення, власні відчуття і бажання розуміти враження других, людей які бачать і чують, показано орієнтацію сліпоглухонімого в середовищі, розвиток особистості і самосвідомості, приєднання до літературної творчості.

Завдяки багатолітньому впливу І. Соколянського ім'я сліпоглухої письменниці стало широко відомим, їй присвячено багато публікацій, її славу поділяв її наставник. Першу книгу О. Скороходової Я. Ганіткевич придбав із зацікавленням, коли був студентом медичного інституту, пізніше на заняттях і в лекціях про органи чуття приводив її, про І. Соколянського відомості тоді не поширювалися.

І. Соколянський підняв питання про організацію в Москві в Інституті дефектології дослідної лабораторії по проблемах сліпоглухонімоти, пропонував ввести в навчальний план дефектологічного факультету спецкурс по проблемі навчання сліпоглухонімих дітей, планував у 1950 р. захистити докторську дисертацію.

У травні 1950 р. в Інституті дефектології організували лабораторію для вивчення і виховання сліпоглухонімих дітей в складі двох наукових співробітників - І. Соколянського і О. Скороходової, але вже в грудні І. Соколянському довелося піти з інституту. Повернувся в 1951 р. при новому директору, почав працювати по новій тематиці - розробка методики навчання дорослих глухих, створив новий буквар, в якому для словесного спілкування розробив дактильне слово у виді рисунка серії пальцевих знаків букв.

У 1955 р. І. Соколянський почав експериментальне навчання сліпоглухонімого підлітка Олі Виноградової, згодом - Сергія Сироткіна, біля нього появилися нові молоді дослідники і

І. Соколянський з О. Скороходовою

педагоги, які прагнули співпрацювати з ним. Він розвиває теорію навчання сліпоглухонімих дітей, узагальнює свої спостереження ще в Петербурзькій школі глухонімих, в школі сліпоглухонімих в Харкові, у відвіданій ним установі сліпоглухонімих у Німеччина, колишні спостереження за сліпоглухонімими в окремих сім'ях, яких він консулював.

І. Соколянський демонстрував успішне навчання своєї учениці Ю. Виноградової на засіданні вченої ради Інституту, на філософському факультеті Московського університету, на Всесоюзній нараді психологів, представляв відомому світовому психологу Жану Піаже. Настав новий плідотворний період наукової роботи. Він підготував до публікації статті "Некоторые особенности слепоглухонемых детей до поступления их в школу-клинику" і "Подготовка слепоглухонемого подростка к производительному труду в условиях домашнего воспитания", які вийшли друком його ученик А.І. Мещеряков уже після смерті автора (1962).

І. Соколянський вперше створив метод навчання сліпоглухонімих як систему наукових знань. У своїх роботах він теоретично доказував, що сліпоглуха дитина має нормальний мозок і потенціальну можливість повноцінного розумового розвитку, але своїми власними зусиллями така дитина не досягає навіть незначного розумового розвитку, без спеціального навчання на все життя залишається інвалідом. Звідси виникає завдання створити у сліпоглухої дитини специфічні засоби спілкування, якими можна формувати зміст людського життя.

Продовжуючи інтенсивно працювати І. Соколянський створював спеціальні технічні засоби для навчання осіб з дефектами, розробив "Читальну машину", за яку був нагороджений золотою медаллю ВДНХ СРСР (1960), "Дактилятор" - прибор для одночасного контакту з кількома сліпоглухими, "Мобільограф" - прибор для запису рухових мимовільних реакцій у сліпоглухих дітей, "Неоновий фотоскоп для глухих" (Брайлівський екран), "Телетактор" - прибор для спілкування з сліпоглухонімими та ін.

Опублікував наукові праці: "Брайлівський екран. Про використання абетки Брайля для навчання глухих та глухонімих" (1941), "Про новий спосіб читання сліпими" (1946), "Формування

особистості за відсутності зорових та слухових сприйнять" (1948), "Кілька зауважень про сліпоглухонімих" (1954), "Буквар для індивідуального навчання дорослих глухонімих" (1956), "Засвоєння сліпоглухонімою дитиною граматичної будови словесної мови" (1959) та ін. Його наукова та практична діяльність мали величезне значення для розвитку в країні та у світі дефектології, сурдо- і тифлопедагогіки.

У кінці 50-х років І. Соколянський влаштував у свою лабораторію свого учня А.І. Мещерякова, прийняв у аспірантуру педагога А.А. Марєєву. Знову ставив питання про відкриття спеціального навчального закладу для дітей із складними дефектами, де проводили би індивідуальне навчання сліпоглухих, сліпих із сенсорними порушеннями та інших.

Після засудження культу особи Сталіна і виправлення його репресій військовий трибунал КВО 8 січня 1957 року реабілітував І. Соколянського, з нього зняли висунуті в УРСР звинувачення.

І. Соколянський належав до найпалкіших друзів і однодумців Довженка, у Сосницькому літературно-меморіальному музеї всесвітньо відомого кінорежисера й письменника О.П. Довженка (1894-1956) зберігається книга "Формування особи при відсутності зорових і слухових сприймань" із дарчим написом І. Соколянського і його телеграма: "Глибоко обрадуваний відкриттям хати-музею Олександра Петровича Довженка - геніального художника-мислителя...". У музеї експонується книга "Как я воспринимаю окружающий мир", книгу прикрашає автограф: "Дорогим нашим друзьям - живим свідкам днів нашої радості й днів нашого горя - Юлії Іполитівні Солнцевої та Олександру Петровичу Довженку з глибокою повагою і любов'ю", нижче значаться підписи: "О. Скороходова, І. Соколянський".

Помер І.О. Соколянський у Москві 27 листопада 1960 року. Його дослідження продовжили його учні, найвідомішим з яких був А.І. Мещеряков. У 1980 році - 20 років по смерті - І.О. Соколянському та А.І. Мещерякову за науково-практичні роботи в галузі навчання і виховання сліпоглухонімих присвоєна (посмертно) Державна премія. Появилися публікації про "засновника радянської тифлосурдопедагогіки". "радянського", "російського" вченого, який зробив видатний

внесок у розвиток дефектології.

Іван Опанасович Соколянський залишився в історії дефектології як талановитий практик, блискучий теоретик, розробник оригінального методу навчання дітей з втратою зору і слуху, автор низки наукових праць та ряду винаходів з сурдо- і тифлотехніки. Сучасна теорія та практика роботи зі сліпоглухонімими дітьми спирається на роботи та досягнення І.Соколянського. З'являються нові прийоми та засоби навчання, проте ключові принципи його методики стали базисом для сучасної української дефектології, проблема навчання сліпоглухих дітей є надалі дуже актуальною для сучасного світу. З 1949 року існує міжнародне співтовариство, що координує розвиток досліджень і служб для сліпоглухих у світі, воно оформлене в громадську організацію (1969), число сліпоглухих людей в світі складає біля одного мільйона осіб. У дефектологічній науці відіграв величезну роль І.О. Соколянський - людина складної долі, серцем віддана своїй справі, блискучий учений і практик, умілий організатор, присвятив своє життя допомозі людям, які були позбавлені можливості сприймати всі барви та звуки навколишнього світу.

Окремі праці:

1. Соколянський Ів. Про так зване читання з губ глухонімими // Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології. 1926. Вип.2. С. 35-37.
2. Соколянський І.П. До класифікації подразників. // Там само 1926. Вип. 3.
3. Соколянський І.А. Обучение слепоглухонемых детей // Обучение и воспитание слепоглухонемых детей. - М.: АПН РСФСР. - 1962.- Вып.121.
4. Соколянський І.А. Обучение слепоглухонемых детей // Дефектология. - 1989. -№ 2.

Література

1. Kutsenko M.V. Page O.P. Dovzhenka life and work. - К.: Dnepr, 1975. - 341 p. Ukrainian (Куценко М.В. Сторінки життя і творчості О.П.Довженка. - К.: Дніпро, 1975. - 341 с.).
2. Ivan Afanasievich Sokolyansky (1889-1960). Bibliographic Index. Compiled by SF Batrakova. - MA - 1989 - 54. Russian (Иван Афанасьевич Соколянський (1889-1960). Библиографический указатель. Составитель С.Ф. Батракова. - М. - 1989. - 54 с.).
3. I.A. Sokolyansky (the 100th anniversary) // Defektologiya.- 1989.- № 2.- С. 71. Russian (І.А. Соколянський (к 100-летию со дня рождения)//Дефектология.- 1989.- № 2.- С. 71).

4. Yaroshevskii M. Stalinism and the fate of Soviet science / M. Yaroshevskii // *Repressed Science*. - AL: Science, 1991. - Vol. 2. - P. 9-34. Russian (Ярошевский М. Сталинизм и судьбы советской науки / М. Ярошевский // *Репрессированная наука*. - Л.: Наука, 1991. - Вып. 2. - С. 9-34).
5. Hillig G. Prometheus Makarenko and "heads of the gods" of Olympus ped: Sokolyansky, Zaluzhniy Popov. - Marburg, 1997. - 154. Russian (Хиллиг Г. Прометей Макаренко и "глав-боги" педолимпа: Соколянский, Залужный, Попов. - Марбург, 1997. - 154 с.).
6. Sokolyansky Ivan Opanasovych (1889-1960) - the founder of the national education deaf-blind (tyflosurdopedahohiky) // *Educational Harkivschyna. Dovidnyk*. Kharkiv, 1997. S. 130-131. Ukrainian (Соколяньський Іван Опанасович (1889-1960) - засновник вітчизняної педагогіки сліпоглухонімих (тифлосурдopedagogiki) // *Педагогічна Харківщина. Довідник*. Харків, 1997. С. 130-131).
7. Educator special category Ivan Opanasovych Sokolyansky // *Golovinov VP Gomon PL Spiritual sources Slobozhanshchina*. Kharkiv. Prapor. 1998. S. 174-175. Ukrainian (Педагог особливої категорії: Іван Панасович Соколяньський // *Головінов В.П., Гомон П.Л. Духовні джерела Слобожанщини*. Харків. Прапор. 1998. С. 174-175).
8. N. Efimenko. I.P. Sokolyansky: Milestones life and pedagogical creativity // *Defectology*. - 1998. - №3. - 52 - 55 С. Ukrainian (Єфіменко Н. І.П. Соколяньський: віхи життя і педагогічної творчості // *Дефектологія*. - 1998. - №3. - 52 - 55 С.).
9. Basilova T.A. I.A. Sokolyansky - surdopedagogs // *Proceedings of the Second Moscow Symposium on the history of the deaf*. - M., 1999. Russian (Басилова Т.А. И.А. Соколянский - сурдopedagog // *Материалы Второго Московского симпозиума по истории глухих*. - М., 1999).
10. Sokolyansky Ivan Panasovych // *Ukrainian education in personalities in 2 kn.*. Кн.2. Kyiv, 2005). Ukrainian (Соколяньський Іван Панасович // *Українська педагогіка в персоніях у 2-х кн.*. Кн. 2. Київ, 2005).
11. "I do not like when the horizon reeling ...". Letters of Alexander Dovzhenko Ivan Sokolyansky. Introduction, translation and commentary with Ukrainian Sergei Trimbacha // *Film critic*. Rec. - 2003. - № 61. - 347 - 358. Russian ("Я не люблю, когда горизонт шатается...". Письма Александра Довженко Ивану Соколянскому. Предисловие, перевод с украинского и комментарии Сергея Тримбача // *Киновед. зап.* - 2003. - № 61. - 347 - 358 с.).
12. *Repressed teachers Marochko V. Ukraine: Victims of Political Terror (1929 - 1941)*/VI Marochko, G. Hillih. - K.: Science, World, 2003. - 302 p. Ukrainian (Марочко В. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929 - 1941)/В.І. Марочко, Г. Хілліг. - К.: Наук, світ, 2003. - 302 с.).
13. Jaroslav Hanitkevych. *The history of Ukrainian medicine in dates and names*. Lviv, 2004. S. 90, 125. Ukrainian (Ганіткевич Ярослав. *Історія української медицини в датах та іменах*. Львів, 2004. С. 90, 125).
14. Sokolyansky Ivan Opanasovych // *Ukrainian doctors. Bibliographic guide*. Кн.3. Members of the national liberation struggle and the Ukrainian state, repressed and rehabilitated doctors Ukraine. Lviv, 2008. - S.191-193 (Jaroslav Hanitkevych Pavlo Pundiyy). Ukrainian (Соколяньський Іван Опанасович // *Українські лікарі. Бібліографічний довідник*. Кн.3. Учасники національно-визвольної боротьби й українського державотворення, репресовані та реабілітовані лікарі України. Львів, 2008. - С.191-193 (Ярослав Ганіткевич, Павло Пундій).
15. Larisa Berezivska. *Development of the USSR People's Commissariat school system and its testing in the context of socio-economic and socio-political determinants (1920-1924)* library.udpu.org.ua/library_files/istoruk_ped.../2007/2007_1_2.pdf. Ukrainian (Лариса Березівська. *Розробка Наркомосом УСРР системи шкільної освіти та її апробація в контексті соціально-економічних та суспільно-політичних детермінант (1920-1924)* library.udpu.org.ua/library_files/istoruk_ped.../2007/2007_1_2.pdf).